

İÇTİMÂİYAT MECMUASI

Sene : 1

(Eylül 1333)

Sayı : 6

KABLE'L-İSLAM ARAPLARIN DİNİ VE İÇTİMÂİ HAYATI

(Geçen sayıdan mâba'd)

Sebeiler zamanında ve Himyerîlerin ilk devirlerinde sıklet-i cenubda, cenubun bilhassa Yemen kısmında Ma'rib, Zufar şehirleri etrafında temerküz etmişti. Nüfus kesafeti, umran, medeniyet, servet... her şey buradaydı. Küçük istinalar ile bütün cezire sekenesini birbirine rabteden hilflerin ucu yine bu merkezlere müntehi olduğundan hükümet dahi tabiatıyla buraya rücu ediyordu.

Sebe ve Himyer hükümetlerinin siyasî nüfuzu bütün cezireye şamil olduğu zamanlar, pek sathî olan idaresi altında birbirine hiç bir fi'lî karabeti olmayan, her biri kendi kendine müstakil olan birçok kavimler, şubeler.. zahiri bir ihtilat ile toplanmış oluyorlardı. Bu kalabalık ibtida iki yahut üç asla rücu ediyordu : Kahtaniler, Adnaniler, Kuzâiler.

Kuzâiler sonraları Adnanilerden Nizarîlere intisab edebilmiş iseler de Kahtaniler ile Adnaniler arasında dil, din, örf ve âdât itibarıyla geniş bir açıklık vardı. Bu açıklık her vesile ile kendisini gösteriyordu. Kahtaniler ile Adnaniler arasında nizalar, muharebeler eksik olmazdı. Bunlar âdeten kendilerini birbirinden ayrı birer kavim addediyorlardı. Adnaniler karşılarında Kahtanileri görünce, birbirinden çoktan ayrılıp artık âdeten yabancı olan muid kabileleri

bir beytin livası altında birleşmek lüzumunu hissediyorlardı¹⁴⁹. Bu hal birkaç defa tekrar etti.

Zaten Kahtaniler ile Adnaniler içinde birlik yoktu. Bu müşterek ünvanlar kendi aralarında kaldıkça hiçbir fiili birlik temin etmiyordu. Hatta çok ammâreler, batınlar bile bir cami' olamıyorlardı. Her zümrenin ayrı ayrı mabudları, ayinleri, merasimleri olduğu gibi, bunun haricinde kalanlar tamamıyla yabancı kanı, malı, ırzı helal sayılıyordu. Cahiliyette görülüp birbirlerinin katli, mal ve mevaşinin yağması, çoluk çocuk, kadın ve kızların sebbi.. gibi felaketlere müncer olan «eyyâm»ın hemen hepsi bu halin tabii bir neticesidir.

Onun için burada geçinebilmek için kuvvetli, yani kalabalık bir kabileye intisab etmek, kabilede kalabalık ve kuvvetini arttırmak için diğer bir veya müteaddid kabilelerin hilfine istinad etmek mecburiyetindeydi. Neseb birliği mesela Kahtanilik, Adnanilik, Muzrilik, Rebialık, Nutûmilik... gibi nisbetler tabii bir hilf yahut eski bir hilfin zihinlerde kalan bir teressübü olmakla beraber bu, artık eskimiş ve binaenaleyh tesiri azalmış olduğundan dahilde ve hariçte tam bir emniyet temin edemiyordu. Bu devirlerde Kahtanilik, Adnanilik, Kuzâilik bir camia olabileceği ve bunların üzerinde Kahtanilerde olan cenub hükümetinin teşkilatı bir ittihad rabitası meydana getireceği hatıra geliyorsa da, bu hal pek suverî bir şeydi; bunun hükmü yoktu. Cezirenin neseb ve bunun üzerinde hükümet camiası ile müttehid görünen sekene hakikatte birbiriyle yabancı, belki de düşman olan hesapsız birçok zümrelere ayrılıyor ve birbirleriyle kaynaşıp çıkıyorlardı. Zaten Kur'ân-ı Kerim «Fe-ellef beyne kulûbikum...» âyet-i kerimesiyle bunların bu haline işaret ediyor.

İşte Sebeiler ve Himyerîlerin ilk devirlerinde cezire sekene nin hali bu merkezdeydi. Fakat bu son hareket ve muhacereti müteakib işler değişti. Bu defa, nüfus kesafeti vasatî cezireye intikal etti. Kahtaniler ile Adnaniler aynı mıntıka, hatta aynı dâre ve burkalar, meralar dahilinde karıştılar. Hatta Kahtanilerden bazıları intisablarını değiştirdi. Kuzâiler gibi¹⁵⁰. Bu sûretle dil farkı

149 İbn Esir, I/295.

150 İbn Haldûn.

kalktığı gibi örf ve âdetler teâtisine imkan hasıl oldu. İzdivaçlar, hilfler, mücaveretler dolayısıyla da birbirlerine takarrüb ettiler.

Hakikaten cenubdan şimale doğru vukû'a gelen muhaceret dolayısıyla eski şerâit-i hayatiye tebeddüle uğramış, eski hilfler, ittifak zümreleri bozulmuştu. Vasatî cezirenin şarkında, Mekke civarında, hatta Necd taraflarında kalabalık nüfusu ihtiva eden yüzlerce kabilelerin birikip kalmasıyla burada dahi umûmî bir hareket uyanmış, umûmî muhaceretler ile eski hudutlar, eski cemiyet ve zümreler karmakarışık olmuştu.

Bittabi bu halin, bu karışıklığın devamıyla yaşamak imkanı bulunmadığına binaen, yeni hale göre yeni bir vaziyet almak, yeni zümreler, yeni hilfler teşkil etmek icabediyordu. Bu muhaceretler, bu umumî hareketler esnasında yabancı zümrelerle yanyana bulunmak, beraber geçinmek mecburiyeti yahut geçimsizlikle aralarında vukû'a gelen «yevm»ler eskiden olduğu gibi yeni zümrelere göre yeni yeni hilfer teşkilini ilham etti.

*

**

Cezirenin bütün seknesini şamil Kahtan, Adnan, Kuzâ'a şe'bleri neseb esasına göre dahillerinde kabilelere, ammareler, batınlara, fehzlere, aşiret ve fasilelere ayrılıyordu. Bu nisbî teşkilatta aşağı doğru inildikçe karabet de arttığından zümreler ve bunlara mensup fertler arasındaki rabita da kuvvetleniyor, aşağıya indikçe bu büsbütün canlanıyordu. Kan, beyt, dâr vahdet ve karabetiyle mütenasib olarak bu canlılık artardı. Fasile, aşiret teşkilatın en canlı hücrelerini irâe ederdi.

Dinî mahiyeti hâiz olan hürmet-i nesebiyenin ilk nüveleri ve esası fasile de aşirette zahir oluyordu. Dinî rabitalar, dinî vazifelerle birbirine bağlı olan fertler fasileyi teşkil ettiği gibi, mahremler zû'l-erham dahi bu iki tabakanın içinde bulunuyordu.

Silsile fehze, batna çıktıkça, hürmet daha geniş bir sahaya intişar ederek hafifliyor ve gittikçe de azalıyordu. Artık batın, ammâre ve kabileyi geçerek şe'be gelinceye kadar kuvvetinden pek cüz'î bir şey kalıyordu.

Arap kavmi tarihinin bütün yevm vakaları bunu teyid eder.

Aşiretler nâdiren birbirinden ayrılmıştır. Bi'set esnasında Benî Haşim'de görüldüğü gibi. Batınlarda ise bu hal yani ayrılık arada sırada görülmeye başlar. Kureyş, Bekr b. Vâil, Temim ... batınlarında olduğu gibi. Ammâre ve kabilelerde ise bu ayrılık daha fazla göze çarpar. Mesela Harb, Ficar, Kays, İlân ve Kinane arasında, Rebîalara ve saireye ait eyyamda olduğu gibi.

Yukarıdan aşağıya doğru inildikçe ayrılığa nazaran vahdetin mütenasiben arttığına kanaat getirmelidir.

Yukarıda şe'bde ise vahdet asgarî bir dereceye iniyor. Kahtanîlerin ihtilaflarına dair birçok vakalar bulunduğu halde ittihadlarına dair sarîh malumat görülemiyor. Adnanîlerin ise büyük muhaceretten sonra cahiliyet devirlerinde Kahtanîlere karşı üç defa bir bayrak altında ittihad etmiş oldukları görülüyor. Yevm Hizâr, Yevmu'l-beyzâ, Yevmu's-selan'da olduğu gibi. İslâmiyete kadar geçen zaman zarfında bu şe'bleri ihtiva eden kavmiyetin her hangi bir vesile ile vahdet ibraz ettiği malum değildir. Görülüyor ki bu neseb teşkilatı aşağıda yani aile ve fasîle tarafında vahdet ve intizama hizmet ettiği halde, yükseldikçe bu hassasını kaybediyor. Nihayet sıfır derecesine iniyor. Cemiyetin en aşağı tabakasını teşkil eden fasîle, bir dereceye kadar da aşiretler hal-i sulhte yaşayabildiği halde kalan tabakalar, şe'bler, kavim mütemâdî bir ihtilaf, müz'ic bir nizâ içinde yuvarlanıyor. Buralarda hal-i harp devam ediyor.

Mamafih şe'blerin ihtiva ettiği tabakalardan bazıları ya müsait coğrafi bir muhite tesadüf etmek yahut her hangi bir sebeple mâ-fevk-i nesebî teşkilattan ayrılmak sûretiyle yine bu teşkilatın dahilinde bazı kuvvetli cumhurlar teşekkül ediyor. Her hangi bir şe'bin bir kolu, mesela ammâresi, kabilesi hatta batnı bir muhaceret ve hareket neticesinde cemiyetlerinin geçinip gitmesi için icabeden bütün hayatî vesaiti hâiz bir dâre tesadüf ediyor ve benimsiyor. Burasını başkalarına karşı müdafaa ediyor. Kendi cumhuru ve hatta dostları için burası bir melce, bir himâ mahiyetini hâiz oluyor. Kış ve yaz burada geçinip gidiyor. Ancak fazla kuraklık senelerinde çıkıp başka taraflara gitmek mecburiyeti görü-

luyor. Bu da hepsi için değil, bazıları için bir mecburiyet oluyor¹⁵¹. Kalan büyük kitle her ihtimale karşı kendi himâlarından harice çıkmak lüzumunu duymaz. Yazlık, kışlık göçleri hep kendi dârları dahilindedir. Mihveri üzerinde dönen değirmen taşına, değirmene benzediğinden böyle cumhurlara «erha» namı veriliyor¹⁵². Erhanın müfredi er-rehâ olup «Değirmen» manasınadır¹⁵³.

Ebû Ubeyde'nin tahkikine göre arap kavminde altı erha vardı. Diğerleri mesela Kays erhadan olamazdı. Çünkü bunların yurtları dar idi¹⁵⁴.

Altı erhanın ikisi Kathânilerde olup dördü Adnanîlerdeydi :
Kahtânilerde :

1. Kelb b. Vebre b. Tağlib b. Hulvan Kuzâ'î
2. Tay bin Uded Kehlânî

Adnânilerde : Rebîa :

3. Bekr b. Vâil
4. Abdulkays b. Aksâ

Mudar :

5. Temim b. Murr
6. Esed b. Huzeyme b. Mudrike

İkinci kısma gelince :

Bu da mâfevk-i nesebî teşkilattan her hangi bir sebeple ayrılarak şe'bin istiklal kazanan eczasından ibarettir. Şöyle ki şe'bin birbirine muvazi kollarından birine rucû eden cumhurlar yalnız kendi isimleriyle iktifa etmek salahiyetine mazhar oldukları halde diğerine rucu edenler ailelûl mercelerine intisab etmek mecburiyetinde bulunurlar. Birinciler için yalnız kendi isimleriyle yad edilmek kifayet eder. Kuvvet ve şevketleriyle mütenasib olan şö-

151 Ikdu'l-ferîd, II/38.

152 Makrizî, c. III; Ebû Ubeyde Muammer b. Müsni et-temim'nin Kitâbu't-tâc nam eserinden naklen.

153 Kâmûs, Lisânu'l-arab, Muhtârû's-sihâh.

154 Makrizî, c. III, Kitâbu't-tac'dan naklen.

retleri mâfevklerine intisab mecburiyeti bırakmaz. İşte bunlar Cumacim ünvanını alır. Cumacim, cumcume'nin cem'idir. Cumcume lugaten kafatası manasını ifade eder. Bundan naklen kabile ve ilk gelenlerine, sâdat ve eşrafına itlak olunur.

Yukarıda söylenen vasıfları hâiz cemiyetlere itlakı da yine bir istimaldir¹⁵⁵.

Cumacim, Makrizî'nin Ebû Ubeyde'den nakline göre dokuz, Ahmed b. Abdirabbih'in rivayetine göre ise sekizdir. Biz burada Makrizî'yi rehber ittihaz edeceğiz. Bunlardan dördü Mudarîlere, ikisi Rebîa'ya, üçü de Yemen'e yani Kahtânîlere aittir. Şöyle ki :

Mudar :

Kays

1. Gatfan b. Sa'd b. Kays b. İlân
2. Hevazin b. Mansur. İlân

Handef

Kinane b. Huzeyme b. Mudrike
Temim b. Mur b. Ad b. Tabiha

Rebîa :

5. Bekr b. Vâil b. Kâsit
6. Abdu'l-Kays b. Efdâ

Kahtân :

7. Muzhic b. Malik
8. Ezd b. Gavs
9. Kuzâ'a

İşte bu dokuz cem'in kendileri ve mâdûnunda olan batınlar cumacimdir. Fakat bunların mâfevki ve muvazileri ise bu sıfatı hâiz değildir. Meselâ Bekr b. Vâil ile Tağlib b. Vâil ana ve baba bir kardeş oldukları hatta kuvvet ve şevketçe, kesretçe birbirlerine mü-

¹⁵⁵ Ebû Ubeyde'nin Kitâbu't-tâc'ından naklen İkdü'l-ferid, II/38, Kitâbu'l-haber ani'l-beşer, s. III.

savi oldukları halde Bekr ve batınları cumacimden addediliyor. Tağlib ise böyle değil, alelade bir kabiledir. Onun için Bekr'in mâdûnunda olan bütün batınlar ötesi yokmuş gibi müstakil bir kabile halinde söylenirler. Mesela Zuhâlî, Şeybanî, Kaysî, Yeşkurî. denilir. Bunların artık Bekr'e ihtiyacı kalmamıştır. Tağlibîler ise sonuna kadar bütün batın ve fehzleri mutlaka Tağlib ismine intisab etmek mecburiyetindedirler.

Abdulkays ile Ganze de böyledir. Ganze, Abdu'l-Kays'dan bir batın yukarda olup¹⁵⁶ kesretçe, kuvvetçe birbirine müsavidir. Abdu'l-kays'ın batınları müstakil isimlerle yad edildiği halde Ganze-liler ise bu isimden bugüne kadar ayrılamamışlardır.

Dabbe b. Ad Temim b. Murr'un amcasıdır. Nesepçe böyle birbirine yakın oldukları gibi kuvvet ve kesretçe de biri diğerinin eşidir. Fakat Dabbe'nin bütün batınları, fehzleri hep bu isme intisab etmek mecburiyetindedirler. Halbuki Temim'in batın ve fehzlerinde bu mecburiyet kalkmıştır. Adeta Temim ismi dillerden düşerek Munkarî, Anberî, Yerbûî, Dârimî... ünvanlarıyla şöhret buldular. Kinane, Hevâzin, Muzhic, Ezd, Kuzâ'a da böyledir.

İşte görülüyor ki şe'blerin ihtiva ettiği ammâre ve kabilelerden bazıları coğrafi vaziyetleri, bazıları da dahilî bir inkişaf ile diğer kabile ve ammârelerden müstesna bir mevki kazanıyorlar. Bu sûretle nesebî teşkilatın dahilinde fakat başka esaslara müstenid olarak erha, cumacim ünvanıyla başka kuvvetli cumhurlar teşekkül ediyor. İşte bu cumhurlar kavme, şe'blere mensup bütün kabile ve ammârelerin, fehzlerin... bir merkezîyetini teşkil eyler. Kavmin büyük ve küçük bütün kabileleri tedricî sûrette bunların haleflerine dahil olarak himayelerini kabul ederler¹⁵⁷.

Büyük son muhacereti müteakip şe'blerin ihtiva ettiği kabileler, ammâreler... tedricî sûrette kendi hallerini ve komşularını, yaz ve kış göçlerinde, seferlerinde tesadüf ettikleri ve edecekleri cemiyetleri anladıktan sonra tedricî bir sûrette vaziyetlerini aldılar. Kimi erha ve kimi cumacim olarak ve kimi ise hem erha ve hem de cumacimden olarak hayat safhasına çıktılar. İşte bu

156 Yakubî, I/256.

157 Yakubî, I/256.

sûretle temayüz eden kabileler yavaş yavaş hilfler silsilesinin dizgenini ellerine aldılar ve görenek sûretiyle diğer kuvvetli kabilelerde zayıflarıyla yahut kuvvetliler diğerleriyle ve bunların hepsi de birbiriyle hilfler teşkil ettiler. Bu sûretle nesebî teşkilatın fevkinde, ikinci bir teşkilat olmak üzere hilfler silsilesi meydana geldi. Kavmin ihtiva ettiği cemiyetler, binaenaleyh bütün cezire sekenesi baştan başa hilfler şebekesiyle birbirine bağlandı¹⁵⁸.

Bu hilfler teşkilatı hal ve maslahata göre bazen tebeddülata maruz kalmakla beraber tedricî sûrette şöyle bir şekil almıştı :

Büyük Rebia b. Nizar'ın ihtiva ettiği ammâreler, kabilelerin hilfleri üç merkezde toplanmıştı :

1 Erha ve Cumacimden olan Bekr b. Vâil büyük bir hilfin başında bulunuyordu. Ganze cumacimden Benî Kays ile, Zubey'a b. Zuhail ile, Abîb b. Muhlim ile hilf teşkil etmişlerdi. Bu üç hilften Ganze, Zubey'a, Abîb Bekr b. Vâ'il'in hilfi olduklarından heyet-i mecmuası büyük cumhuru teşkil ediyorlardı. Bekr b. Vâ'il'in öteden beri hilfi olan Kahtân'ı Kinde, yine biraderzadeleri Sukun ile hilf bağladıklarından Bekr b. Vâ'il zümresi Kahtanî ve Adnanilerden mürekkeb büyük bir cumhur olmuştur.

2 Rebia'dan Abdu'l-Kays ile Ganze b. Esed b. Rebia dahi bir hilf zümresi teşkil etmişlerdi. Fakat Ganze yukardaki birinci cumhurda görüldüğü üzere Bekr b. Vâ'il'in hilfine dahil olduğundan bu ikinci cumhur ile birinci arasında dahi bir ittisal husûle geliyordu.

3 Tağlib b. Vâ'il cumhuru, Ukayle b. Kâsit ile Antar b. Vâ'il b. ve Cuday b. Rebia'nın hilfleri riyasetini hâiz olan Nemr b. Kâsit Tağlib b. Vâ'il ile hilf teşkil ettiklerinden Rebî'a dahilinde üçüncü cumhur peyda olmuştur.

Bekr b. Vâ'il islâmiyetin zuhurundan biraz evveleri kendi dahillerinde birbirine muhalif Şeybanî ve İclî hilflerine ayrıldıkları gibi yine çokluk Şeybanîler ile birlikte olan fakat müstakil Benî Zubay'ga b. Lecim hilfi teşekkül etmişti. Fakat buna mukabil de Benî İclî takımı Kuzâ'î, Himyerî Kehlânîlerden mürekkeb Irak Tenuhîlerinin de hilfine isnad ediyordu.

158 Makrizî, c. III.

Kahtanilerden Tay b. Uded ile Malik b. Uded, Muzhic ile Hemandan vatanen Yemenli olan Ak ile Eş'ar ayrı ayrı bir takım idiler. Fakat bilahere bunların hepsi Muzhicilerin hilfinde içtima ederek kuvvetli bir cumhur teşkil ettiler.

Buceyle ile Hun'im cumacimden Ezd'in etrafında toplanmış Himyer ile Muâfiriler, Kindelilerde birlik görülyordu.

Cenublu Havlan, Âmile, Cuzam, Lahm, Kuzâ'a hicretlerinde birbirlerine istinad ederek ilerlemiş idiler. İşte görüyoruz ki Kahtaniler de bu sûretle dört takıma ayrılmışlardı.

Muzrilerden Mudrikeliler biri Kureyş, Kinane, Benî Hun, diğeri Huzeyl b. Mudrike, Esed b. Huzeyme hilfleri olmak üzere iki cumhur teşkil etmişlerdi.

Muzrilerden Kays İlan biri Gatfan'ın diğeri Hevazin'in, üçüncüsü Suleym'in hilfleri altında üç büyük zümre olarak yaşıyorlardı.

Muzrilerden Handef birbirine muhalif olmak üzere er-Rebab ile Benû Sa'd b. Zeyd Menat Temimî, diğeri Temim, Omer b. Temim, Hanzala b. Malik b. Zeyd Menat Temim'in müteselsil hilfleriyle iki takım oldular.

Mudrikelilerden Benî Kinane takımına dahil olan Kureyş'in ibtida Kuzâ'a ile münasebetleri vardı. Mekke'ye bunların yardımıyla dahil olmuşlardı¹⁵⁹.

Sonraları müteselsilen cezirenin mûmâleyh bir çok cumhurlarına merbut yine bir hayli hilfler teşkiline muvaffak oldular.

Mekke ve Harem meselesinden dolayı Huzâ'a ve Mustalak'tan bazılarıyla Benî Mudlic'in hilflerine istinad eden Benî Bekr b. Abdi Menat Kureyş'in muhalifiyle. Onun için Kureyş hem bunlara hem de bütün Araplara karşı olmak üzere bir taraftan büyük Huzeyl'e istinad eden Malik b. Kinane Milkan b. Kinane'nin hilfini temin ettiler. Diğer taraftan da bir çok batın ve kabilelerden müteşekkil ve aynı zamanda cezire dahilinde bir çok kol ve budaklara malik ve birçok hilflere merbut Ehabîş ve Elkare'nin hilflerini tesis ettiler. Bu sûretle Benî Bekr'e karşı koyabildikleri gibi, ka-

159 İbn Hişam, I/69.

vimleri içinde dahi kuvvetli bir zümre teşkil etmiş ve zimnen birçok hilflere dahil olmuşlardı. Bir de Kureyş batınlarından Benû Teyyim'in Himyerilerden Zû Esbah ile ¹⁶⁰ Benû Esed'in ayrıca Kinane ve Gafan ile hilfleri vardı.

Kureyş bilahere dahilen biri Benî Abdi Menaf'ın diğeri Benî Abdî'd-Dâr'ın riyaseti altında La'ka, Mutin namıyla iki muhalif zümreye ayrılmışlardı. Yine bu zümrelerden Benû Abdi Menaf dahilen beri Benî Hişam'ın, diğeri Benî Abdi Şems'in riyasetiyle muhalif iki hilf teşkil etmişlerdi¹⁶¹.

Kureyş dahilî bu inkisama rağmen harice karşı hep müttahid oldukları gibi, sarîh ve zimnî hilfle de cezirenin hemen birçok cumhurlarına istinad ediyorlardı. Hele Muzriler arasında Kureyş'in pek muhterem bir mevki'i vardı. Kureyş bunların illerinde hiçbir tehlikeye maruz kalmaksızın serbest yürüyüp ticaret edebiliyorlardı¹⁶².

Muzrilerin ise yukarda görüldüğü üzere hilfleriyle cezirenin başlıca büyük bütün siyasî cumhurlarına istinadı vardı.

Hele son büyük muhacereti müteakip bütün şe'bler arasında şöhret kazanmaya başlayan Kâbe'nin muhafızı bulunmak Kureyş için ayrıca bir fazilet teşkil ediyordu. Bu sebeple Kureyş ibtida Muzriler arasında, sonra bütün kavim içinde büyük bir şöhret kazandı. Dindar tacirleri cezireyi kış ve yaz¹⁶³ baştanbaşa katettikleri gibi Fusay devrinden itibaren Cezirenin her tarafından, her cumhurundan gelen hacıları yedirip içiriyor ve bunları misafir ediyorlardı. Bu da Kureyş için ayrıca bir mevki-i ihtiram kazandırdı. Hatta Kureyş'in kavim arasındaki şu mevki'i dolayısıyla Yemen, Hicaz tacirleri şimalî cezirede kâin Devmetu'l-Cendel ve sair bazı panayırlara emniyetle gidip gelebilmek için bunların taht-ı eman ve hilflerine girerlerdi¹⁶⁴.

Görülüyor ki büyük hicretten sonra kesafet ve faaliyet vasatî cezireye intikal etmiştir. Bu kesafet ve faaliyetler yukarda izah

160 İbn Haldûn, II/243.

161 Süre-i Kureyş.

162 İbn Haldûn, II/328. Hilfler el-Makrizî'den alınmıştır.

163 Kitâbu'l-haber ani'l-beşer, c. III.

164 Makrizî, c. III, Fasl fî zikr esvâki'l-arab.

edildiği vechile ibtida reha ve cimacimin etrafında toplandığı gibi tabii olarak Rebî'a, Kuzâ'a, Kinane de hilf ve siyaset merkezleri olmak üzere bir takım beytler teessüs etmiş ve bu beytler içinde bilhassa Muzri beytleri ehemmiyet-i mahsusa kazanmışlardı. Muzrilerden Kinane cumhuru, Kinaniler dahilinde ise Kureyş siyaset merkezliğini ihraz etmişti. Kureyş içinde dahi siyaset ve siyaset Benî Duey'de temerküz ederek bu Kusay tarafından temsil edilmekteydi¹⁶⁵.

Şu hale göre vasatî cezire şeb'lerinin hatta bütün kavmin uzun koldan siyadeti Kâbe etrafında toplanmaya başladığı tahmin edilebilir.

Darülfünun Tarih-i Din-i İslam Müderrisi

Halim SABİT

(mâba'dı var)

*
**